

11. Філатенко А. До нашої історії він ішов через сибірські табори // Волинь. – 1998. – 13 січня.
12. Сміян П. Історія не терпить фальші // Радянська Волинь. – 1990. – 30 січня.
13. Два ювілеї Петра Сміяна // Віче. – 1998. – 8 січня.
14. Добридень В. Його жертвна праця // Вісті Рівненщини. – 1995. – 4 квітня.
15. Ткачук Н. Слово про вчителя // Волинь. – 2005. – 1 квітня.

References

1. Dovzhenko O. P. *Ukrai'na v ogni: Kinopovist', shhodennyk / Uporjad. i avtor peredm. O. M. Pidsuha.* – K., 1990. – 575 s.
2. Jurchuk V. *Kul'turne zhyttja v Ukrai'ni u povojenni roky: svitlo i tini / V. Jurchuk.* – K., 1995. – 50 s.
3. Ob antileninskih oshibkah i nacionalisticheskikh izvrashhenijah v kinopovesti Dovzhenka «Ukrai'na v ogni» // *Iskusstvo kino.* – 1990. – №4.
4. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrai'ny (dali – CDAGO Ukrai'ny). – F.1. (Central'nyj Komitet Komunistychnoi' partii' bil'shovykiv Ukrai'ny). – Op.23 (chast' 2). – Spr.4517. *Perepiska CK VKP(b) s CK KP(b)U po voprosu prisylyki programmy po istorii filosofii i obshhestvennoj mysli Ukrainy o hranenii v rukopisnom otdele L'vovskogo filiala AN USSR materialov M. Grushevskogo, V. Vinnichenko i drugih ukrainskikh nacionalistov.*
5. Tam samo. – Op.70. – Spr.266 *Zamechanija k dokladu M. Ryl'skogo «Kiev v istorii Ukrainy».*
6. Tam samo. – Spr.519 *Spravki, informacii o meroprijatijah, provedennyh Upravleniem propagandy i agitacii CK KP(b)U po uluchsheniju raboty v oblasti literatury i iskusstva.*
7. Shtytjuk M. *Ostannij stalins'kyj udar: pisljavojenni represii' na pivdni Ukrai'ny / M. Shtytjuk // Problemy istorii' Ukrai'ny: fakty, sudzhennja, poshuky: Mizhvidomchij zbirnyk naukovykh prac', vypusk 6.* – K., 2002. – S.468–489.
8. CDAGO Ukrai'ny. – F.1. – Op.70. – Spr.380. *Zapis' Otkrytogo sobranija Sojuza Sovetskih pisatelej Ukrainy.*
9. Zagorec' Ja. *Z Ostrogom pov'jazane zhyttja // Zhyttja i slovo.* – 1993. – 5 chervnja.
10. Pashhuk I. *Junka z veselkovymy ochyma // Vil'ne slovo.* – 1995. – 29 bereznja.
11. Filatenko A. *Do nashoi' istorii' vin ishov cherez sybirs'ki tabory // Volyn'.* – 1998. – 13 sichnja.
12. Smijan P. *Istorija ne terpyt' fal'shi // Radjans'ka Volyn'.* – 1990. – 30 sichnja.
13. Dva juvilei' Petra Smijana // *Viche.* – 1998. – 8 sichnja.
14. Dobrydnyk V. *Jogo zhertovna pracja // Visti Rivnenshhyny.* – 1995. – 4 kvitnja.
15. Tkachuk N. *Slovo pro vchytelja // Volyn'.* – 2005. – 1 kvitnja.

Siruk N. M., Ph.D. in History, history teacher, Volyn College of the National University of Food Technologies (Ukraine, Lutsk), siruk.nat@meta.ua

The known personalias are sources of study of Ukrainian history and culture (40–50 years of the XX century)

History is made by the individual. It is indisputable that the statement of understanding of the history of every people, every period it comes modern history and culture in Ukraine. Each generation, each nation is proud of its outstanding people. Because of them, the height of their spiritual and material achievements remain in the history of the peoples that deserve this. Outstanding individuals – like a tuning fork at one time, they set the tone of society, totally raising the bar of public actions and aspirations. The problem personification of history was relevant at all times. International and domestic educational practice shows that this issue belongs to obvious priorities today like history, and the culture in general.

Progress in society always determines the orientation of outstanding, talented and great individuals are spheres of human activity and society, where the main role is played by only a few individuals. Sometimes they just leave their mark on the course of historical events, but also to change it, and in this direction, not followed by objective circumstances.

Search goals and ideals, role model according to research psychologists have a law that affects the identity formation of young people. Thus, serious study of personality prominent figure will promote a deeper knowledge of history and enhance the positive impact on the formation of Ukrainian society that badly needs today «strong leader».

Keywords: *personality, personalities, the source, the intelligentsia, the ruling ideology, culture, history, pressure, Ukraine.*

* * *

УДК 94(477)«1941/1953»:378

Лук'яненко О. В.,
кандидат історичних наук,
ст. викладач, Полтавський національний
педагогічний університет ім. В. Г. Короленка
(Україна, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

**ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТІВ–ОСТАРБАЙТЕРІВ
ПОВОЄННИХ ВИПУСКІВ ПОЛТАВСЬКОГО ПЕДІНСТИТУТУ**

Ліюструються особливості процесу вербовки та відправлення до Третього Рейху студентів педагогічного закладу Полтави у часи німецько-радянської війни 1941–1945 рр. Застосування методу контент-аналізу дозволило проілюструвати вікові характеристики студентів, залучених в окупаційній економіці та визначити ряд відмінностей хвиль набору робітників зі Сходу. Розвідка написана у межах науково-дослідної роботи кафедри культурології ПНПУ імені В. Г. Короленка «Регіональні виміри повсякденної культури України XVIII–XX століть».

Ключові слова: *повсякдення, студенти, німецько-радянська війна, вища педагогічна школа, колабораціонізм, оstarбайтери.*

Німецько-радянська війна породила одну з найспецифічніших проблем століття – проблема осіб, переміщених для задоволення економічних потреб тоталітарних режимів. З отриманням Україною незалежності це питання поступово набуло іншого звучання. В голові досліджень стали питання психології та повсякдення. Сьогодні науковці вивчають загальні тенденції вербовки та життя примусових робітників (П. Полян [12]), репатріацію (О. В. Янковська [14]), і риси будення окремих соціальних груп (О. В. Сидоренко [13], В. І. Лахно [10]).

Метою цієї статті є аналіз антропологічних та демографічних характеристик студентів-остарбайтерів після евакуації Полтавського педагогічного інституту міста до Тюмені. Джерельну базу становлять 1028 підшивок під загальною назвою «особова справа студента» Полтавського педагогічного інституту імені В. Г. Короленка, які навчалися у закладі з 1943 по 1953 роки.

Наші попередні дослідження виявили, що вигнані на примусові роботи склали не більше 1/10 з числа освітньої молоді Полтави. Ми з'ясували, що ряд молодих людей обирали різні стратегії уникання вербовки (від втеч до самоскалічення). Нами визначено, що значна кількість молоді була відправлена з великих міст; інші – з сіл, куди повернулися після евакуації педінституту до Тюмені. Підтверджено, що депортація часто була продовженням облав без організації медичного відбору робітників. У ході розвідок з'ясовано, що нерідко робота на підприємствах не давала броні від вивезення в Третій Рейх. З автобіографій стало відомо, що відправлені на захід здебільшого уже мали незакінчену вищу педагогічну освіту, за виключенням близько 1/10 випускників старшої школи.

В обрахунках демографі зазвичай оперують показниками за однорічні, п'ятирічні чи десятирічні вікові інтервали. Відносно невелика експериментальна група дозволила нам провести подібний аналіз в однорічних групах. Найбільша кількість вивезених молодих людей народилися у 1923 р. (26 осіб – 38%) [7]. Ще близько чверті усіх мобілізованих були з 1922 р. (17 осіб) [8]. Одинадцять інших – 1924 р.н. [2], восьмеро народилися у 1925 р. [4]. По двоє осіб були з 1920 [9] та 1921 рр. [5]. Найстаршими за роком народження з числа вигнаних на Захід були студент російського

відділу Олександр Майоров (1915 р.н.) [6], вихованка природничого факультету Галина Путря (1919 р.н.) [1], студентка мовно-літературного факультету Ніна Балкова (1918 р.н.) [3]. Вивезені на примусові роботи студенти за своєю віковою структурою не вибивалися із загальної статистики, де молодь 1922–1925 рр. народження домінувала у числі вивезених з України [11].

Перевага автобіографій полягає у тому, що вони якнайточніше дозволяють відтворити вікову структуру остарбайтерів. У той час, як попередні комплексні дослідження спиралися на списки депортованих населених пунктів. Вони часто містили огріхи: була відсутня точна дата вербовки, українці завищували чи занижували свій реальний вік. Тому середні показники обраховувалися з поправкою в плюс-мінус один рік. У нашому випадку ми достеменно знаємо реальний вік остарбайтерів через оригінали або ж копії документів в особових справах студентів. Нам також відомий точний рік (а часто навіть місяць і день) мобілізації більшості з них. Таким чином ми можемо підрахувати точний вік депортованих.

З аналізу дізнаємося, що це все були особи так званого «продуктивного віку» (з 15 р. по 64 р.). Найбільше вивезли двадцятирічних осіб (26–38%). На 9 менше (23%) мали повних або ж неповних 19 років. На момент облав 11 студентам (16%) виповнилося 18. Майже стільки ж було й двадцятидворічних (10–15%). Однакова кількість молодих людей була 22 та 23 років (по 2 або ж 3%). Лише одним виповнилося 25 (згадуваній вище Ніні Балковій 1918 р.н.) та 27 років (О. Майорову 1915 р.н.). І жоден з вигнаних на примусові роботи на момент вербовки не був у віці 24 років.

Якщо зробити віковий зріз наборів по роках, то помітимо, що німці у два роки мобілізації набирали першочергово двадцятирічних робітників. Так, у 1942 р. з 19 завербованих таких було 8 (42%). А в наступному 1943 р. з-поміж 48 депортованих – 18 (37,5%). Найменшу увагу звертали та студентів старшого віку. У 1942 завербували по 1 особі 27 та 23 років, а у 1943 р. – лише двох 23-річних та одну 25-річну. Ці показники дещо різняться з узагальненими даними, наведеними В. Лахно, де найбільша кількість мобілізованих була 18-річного віку [10, арк. 80]. Ми можемо пояснити цю відмінність специфікою джерел: дуже часто поміж остарбайтерів були молоді люди, які поновлювалися в педагогічному інституті після війни. Тому вони були старшими за визначений дослідницею поріг. Інші (саме оті 17- та 18-літні часто) після окупації закінчували школи, вступали до училищ і небагато молодих людей цього віку одразу подавало документи до вишу.

Отже, можемо зробити проміжні висновки щодо антропологічного виміру життя студентів-остарбайтерів:

- 1) Найбільше постраждало від депортації 19–20-річне студентство,
- 2) школярі та випускники шкіл віком 17–18 років вербувалися до Рейху в останні хвилі наборів 1943 р.,
- 3) молодь, старша за 20 р. користувалася «меншим попитом» в задоволенні потреб на робочі руки у Великій Німеччині.

Список використаних джерел

1. Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Ф. Особові справи студентів стаціонару.

– Оп. Випуск 1947 р. Педагогічний чотирьохрічний інститут. Природничий факультет. Стаціонар №649–699. – Спр. Путря Галина Костянтинівна. – Арк.2.

2. Там само. – Оп. Випуск 1947 р. Учительський дворічний інститут. Мовно-літературний факультет. Рос. відділ. Стаціонар №557–575. – Спр. Скрипник Катерина Яківна. – Арк.5.

3. Там само. – Оп. Випуск 1948 р. Педагогічний чотирьохрічний інститут. Мовно-літературний факультет. Укр. відділ. Стаціонар №7. – Спр. Балкова Ніна Карпівна. – Арк.11.

4. Там само. – Оп. Випуск 1948 р. Учительський дворічний інститут. Мовно-літературний факультет. Стаціонар. Рос. відділ. – Спр. Бублій Галина Василівна. – Арк.2.

5. Там само. – Спр. Кабачна Марфа Михайлівна. – Арк.11.

6. Там само. – Спр. Майоров Олександр Єлісейович. – Арк.2.

7. Там само. – Оп. Випуск 1949 р. Педагогічний чотирирічний інститут. Мовно-літературний факультет. Укр. відділ. Стаціонар. – Спр. Яценко Ніна Тимівна. – Арк.2.

8. Там само. – Оп. Випуск 1949 р. Педагогічний чотирирічний інститут. Фізико-математичний факультет. Математичний відділ. Стаціонар. – Спр. Зінченко Марія Михайлівна. – Арк.3.

9. Там само. – Спр. Рубець Марія Іванівна. – Арк.3.

10. Лахно В. І. Українські остарбайтери в Третьюму Рейху та Радянському Союзі (1941–1953 рр.): історико-антропологічний аналіз на матеріалах Полтавщини: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2012. – 290 арк.

11. Лук'яненко О. В. Біографічні документи як джерело відтворення повсякдення освітян УРСР. Біографічні документи в освіті: теорія і практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 квітня 2017 р.). – Полтава: ПОПШО, 2017. – С.98–101.

12. Полян П. М. Жертвы двух диктатур: Жизнь, труд, унижения и смерть советских военнопленных и оstarбайтеров на чужбине и на Родине. – Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2002. – 896 с.

13. Сидоренко О. В. «Остарбайтери» з Полтавщини в австрійській землі Ворарльберт в 1942–1945 рр. – Полтава: АСМІ, 2007. – 84 с.

14. Янковська О. В. До питання про долю українських репатріантів Великої Вітчизняної війни. Сторінки воєнної історії України: Збірник наук. статей. – Київ: Інститут історії НАН України, 2005. – Вип.9, Ч.3. – С.319–324.

References

1. Arhiv Poltavs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni V. G. Korolenka. – F. Osobovi spravy studentiv stacionaru. – Op. Vypusk 1947 r. Pedagogichnyj chotyryohrichnyj instytut. Pryrodnychyj fakul'tet. Stacionar №649–699. – Spr. Putrya Galyna Kostjantynivna. – Ark.2.

2. Tam samo. – Op. Vypusk 1947 r. Uchytel's'kyj dvorichnyj instytut. Movno-literaturnyj fakul'tet. Ros. viddil. Stacionar №557–575. – Spr. Skrypnyk Kateryna Jaktivna. – Ark.5.

3. Tam samo. – Op. Vypusk 1948 r. Pedagogichnyj chotyryohrichnyj instytut. Movno-literaturnyj fakul'tet. Ukr. viddil. Stacionar №7. – Spr. Balkova Nina Karpivna. – Ark.11.

4. Tam samo. – Op. Vypusk 1948 r. Uchytel's'kyj dvorichnyj instytut. Movno-literaturnyj fakul'tet. Stacionar. Ros. viddil. – Spr. Bubl'ij Galyna Vasylivna. – Ark.2.

5. Tam samo. – Spr. Kabachna Marfa Myhajlivna. – Ark.11.

6. Tam samo. – Spr. Majorov Oleksandr Jelisejovych. – Ark.2.

7. Tam samo. – Op. Vypusk 1949 r. Pedagogichnyj chotyryrichnyj instytut. Movno-literaturnyj fakul'tet. Ukr. viddil. Stacionar. – Spr. Jacenko Nina Tymivna. – Ark.2.

8. Tam samo. – Op. Vypusk 1949 r. Pedagogichnyj chotyryrichnyj instytut. Fyzyko-matematychnyj fakul'tet. Matematychnyj viddil. Stacionar. – Spr. Zinchenko Marija Myhajlivna. – Ark.3.

9. Tam samo. – Spr. Rubec' Marija Ivanivna. – Ark.3.

10. Lahno V. I. Ukrain's'ki ostarbajtery v Tret'omu Rejhu ta Radjans'komu Sojuzi (1941–1953 rr.): istoryko-antropologichnyj analiz na materialah Poltavshhyny: Dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Poltavs'kyj nacional'nyj pedagogichnyj universytet imeni V. G. Korolenka. – Poltava, 2012. – 290 ark.

11. Luk'janenko O. V. Biografichni dokumenty jak dzherelo vidtvorennya povsjakdennja osvittjan URSR. Biografichni dokumenty

v osviti: teorija i praktyka: materialy Vseukrai'ns'koi' naukovopraktychnoi' konferencii' (25 kvitnja 2017 r.). – Poltava: POIPPO, 2017. – S.98–101.

12. Poljan P. M. Zhertyv dvuh diktatur: Zhizn', trud, uzizhenija i smert' sovetских voennoplennyh i ostarbajterov na chuzhbine i na Rodine. – Moskva: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija (ROSSJeN), 2002. – 896 s.

13. Sydorenko O. V. «Ostarbajtery» z Poltavshhyny v avstrijs'kij zemli Vorarl'bert v 1942–1945 rr. – Poltava: ASMI, 2007. – 84 s.

14. Jankovs'ka O. V. Do pytannja pro dolju ukrai'ns'kyh repatriantiv Velykoi' Vitchyznjanoi' vjny. Storinky vojennoi' istorii' Ukrai'ny: Zbirnyk nauk. statej. – Kyi'v: Instytut istorii' NAN Ukrai'ny, 2005. – Vyp.9, Ch.3. – S.319–324.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer in Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

Age features of students–ostarbiters among post-war graduates of Poltava Pedagogical Institute

The article illustrates the specifics of the process of recruitment and sending to the Third Reich of students of the higher pedagogical institution of Poltava during the German–Soviet war of 1941–1945. The application of the content analysis method allowed to illustrate the age characteristics of students involved in the occupation economy and to determine a number of differences in the wave of recruitment of workers from the East. The paper is written within the research work «Regional dimension of the everyday culture of Ukraine of XVIII–XX centuries» of the Department of Cultural Studies of PNP.

Keywords: everyday life, students, German–Soviet war, higher pedagogical school, collaborationism, Ostarbiters.

* * *

УДК 94(477):336.221–058.224«1946–1953»

Котик Ю. В.,

кандидат історичних наук, старший викладач,
Вінницький національний аграрний університет
(Україна, Вінниця), yura.kotik.70@ukr.net

Оподаткування селян в УРСР у 1946–1953 рр.

Мета статті полягає у проведенні історичного дослідження процесу стягнення податків з селян в УРСР у 1946–1953 рр., як вагомого політичного та економічного чинника у відновленні радянської влади та процесі відбудови господарства країни.

У дослідженні були використані загальнонаукові методи: аналіз і синтез та спеціальний метод історичного дослідження – аналіз архівних документів.

У роботі розглянуто заходи радянської держави щодо відновлення оподаткування селян та їх господарств в УРСР у 1946–1953 рр.

Ключові слова: оподаткування, УРСР, сільськогосподарський податок, нормативний метод, податкова політика, податкові органи, податковий інспектор, селянське господарство, бюджет.

Оподаткування – це процес взаємної відповідальності держави і громадян. Ступінь взаєморозуміння, довіри, відкритості у цих стосунках одна з вагомих ознак цивілізованості, зрілості суспільства. Саме тому, одна із складових цього процесу, а саме проблема оподаткування селян в УРСР у період відбудови залишається актуальною до нині та перебуває у полі зору не лише істориків, а і широкого кола громадськості. Це питання висвітлюється у працях В. Марочко, О. Мовчан, І. Майбурова, М. Кучерявенка, однак потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Після завершення Другої світової війни радянська держава відчула гостру потребу у матеріальних ресурсах для відбудови господарства країни. Одним із вагомих джерел доходів стали податки з юридичних та фізичних осіб, зокрема селян. Селяни

оподатковувались податком з холостяків, одиноких та бездітних громадян СРСР, місцевими податками та самооподаткуванням. Однак обтяжливим для них був сільськогосподарський податок. Оподаткування селян в УРСР сільськогосподарським податком у 1946–1953 рр. здійснювалось відповідно до Закону від 1 вересня 1939 року з урахуванням подальших змін. Частка сільгосподатку у доходах державного бюджету СРСР була лише 1,3% [1, с. 300]. Сільгосподаток, за сутністю та механізмом оподаткування нагадував прибутковий податок, принципово відрізняючись лише тим, що оподатковував не доходи окремих селян, а сукупний дохід селянського господарства (двору, сім'ї) [там само, с. 306–307]. Оподатковувались доходи колгоспників від власного господарства, доходи одноосібників та інших громадян, не членів колгоспів, від посівів злакових культур, овочівництва, садівництва, виноградарства, бджільництва та скотарства. Окрім того оподаткуванню підлягали доходи отримані членами селянської сім'ї від кустарно–ремісничих промислів та іншої діяльності не пов'язаної з землеробством у межах адміністративного району проживання. Заробітна плата отримана селянами за працю за межами району проживання оподатковувалась прибутковим податком. Селянські трудодні не оподатковувались [2, с. 217].

Сільськогосподарські доходи селянських господарств визначались нормативним методом. По кожному виду культур та тварин встановлювались середні норми доходності, враховуючи територіально–кліматичні зони. Однак вони не могли коливатися більше або менше ніж на 30%. Влада вважала, що доходи селян в СРСР не мають значної диференціації [там само, с. 218]. Періодично норми доходності по посівам сільгоспкультур переглядалися. Застосування такого методу перетворювало податок на продрозкладку та спрощувало механізм його стягнення для держави, однак нехтувався принцип диференціації суб'єктів оподаткування, не враховувались індивідуальні особливості селянського господарства. Безпідставне завищення ставок сільгосподатку призвело до втрати селянами стимулів економічного розвитку, а у неврожайний 1946–1947 рік до зубожіння українських селян та голоду. У 1946 році на трудодень український колгоспник одержував у середньому близько 1 кг зерна, у 1950 році –1,2 кг, у 1951 році –1,6 кг. Окрім хліба селянам видавали на трудодні гроші, відповідно – 1,0; 1,2; 1,6 крб. Оскільки така оплата праці була мізерною, основним засобом існування селянства залишалися підсобні господарства. Але умови для їхнього розвитку були несприятливими. Оскільки селяни сплачували податок з холостяків, одиноких та бездітних громадян СРСР, місцеві податки та підлягали самооподаткуванню, стає зрозумілим, чому сільськогосподарський податок нещадно душив селянство.

Навіть зниження норм доходності у 1946, 1947, 1950 роках не відповідало зниженню цін на сільгосппродукцію на колгоспних ринках. Погіршенню стану селянських господарств сприяло підвищення у 1951 році шкали ставок обкладання сільгосподатком з 12% до 29,1%. Податок на городні культури був у 7,5 рази вищий, ніж на зернові. Окрім того, у 1952 році до доходів від сільського господарства держава нараховувала від 5% до 10% за непередбачувані доходи (наприклад птиці).